

Կարագիտակ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ

ԵՐ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԼԱՃԱՌԱԿԱՆԱՑ

ԿՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

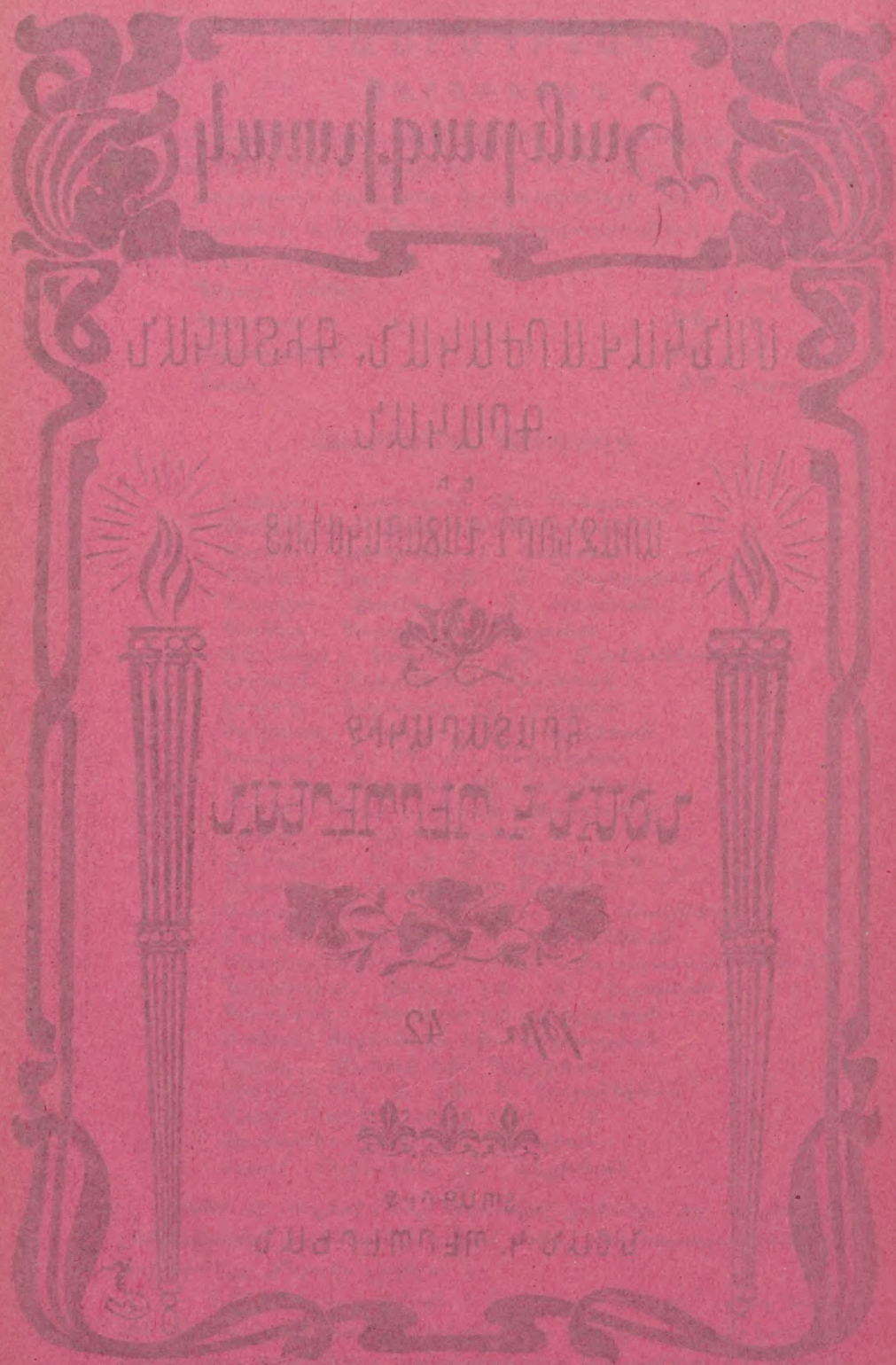

ԽԻՐ 42

ՏՊԱԳՐԻՉ

ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

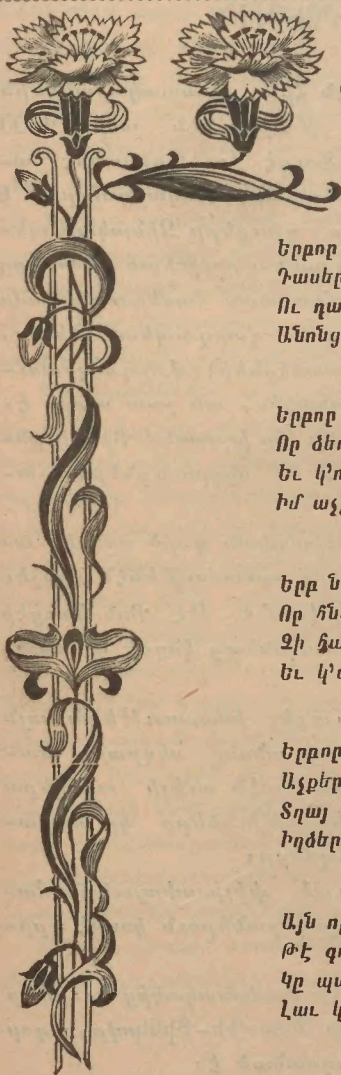

ՀԱՆՐԱՔԻՏԱԿ

ՀԱՆՔԻՍ هانراكيداق HANRAKIDAG

ՀԱՐԱԹԱԿԱՆ مجموعه علوم JOURNAL ARMÉNIEN ENCYCLOPÉDIE

Զ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ || ԹԻԻ 42 || 18 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1903

ԲԱՐԻ ՆԱԽԱՆՁ

Երբոր տեսնամ թէ տղաքներ
Դասերնին լաւ գոց են ըրեր,
Ու դասատուն դընէ լաւ նիշ
Անոնց տալով շատ բարենիշ,
Կը նախանձիմ:

Երբոր տեսնամ մի պատանի
Որ ձեռքին մէջ դրամ ունի,
Եւ կ'ողորմի խեղճ աղքատին,
Իմ աչքերը կ'արցունքոտին,
Կը նախանձիմ:

Երբ նշմարեմ տղան բարի
Որ հնազանդ է ու արի,
Ձի հատցներ մօրը սիրտը,
Եւ կ'ատէ ընկերաց բիրտը,
Կը նախանձիմ:

Երբոր տեսնեմ ծնրադրած,
Աչքերը վեր, բազկատարած,
Տղայ մը որ աղօթք կ'ընէ,
Իղձերը Տիրոջ կը յայտնէ,
Կը նախանձիմ:

Այն որ զիտէ սիրել յուսալ,
Թէ գոյուկունը ամենուս ալ,
Կը պարտինք միայն Ստեղծողին,
Լաւ կ'ըլլայ վիճակը այս տղին:

Հ. ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԼԵՆ ՆԵ ՆՈՔ ԱԶԳԵՐՈՒ

Դ.

ԶԻՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Զինական մատենադրութեան ամէնէն հին յիշատակարաններն են Քիմկ կոչուած գրքերը, որոնք մեր թուականէն շուրջ 2000 տարի առաջ գրուած են եւ զորս Քոն-Ֆուցէ (որ Քրիստոսէ առաջ Զրդ. դարուն մէջ կ'ապրէր) հաւաքած եւ կարգադրած է վերջնական ձեւ մը տալով անոնց: Այս գիրքերը Զինական պետութեան բարոյական եւ քաղաքական օրէնսդրութեան հիմունքը կը կազմեն: Քոն-Ֆուցէ իր հանճարին հաւաստի համեստութեամբ կը յայտնէր թէ՛ անոնց հեղինակը չէ. « Իմ վարդապետութիւնս, կ'ըսէ, Ժաօի եւ Շեօնի (վաղեմի իմաստասէրներ) վարդապետութիւնն է: Գալով իմ ուսուցանելու եղանակիս, ան շատ պարզ է. օրինակ կը բերեմ նախնեաց ընթացքը եւ կը խրատեմ Քինկի ընթերցումը, որ անոնց գաղափարներուն եւ սկզբունքներուն աւանդարանն է »:

Քինկի հաւաքածոն ինքնին հանրագիտական գործ մըն է, ամէն սեռէ գրուածքներ կան հոն, սկսելով պատմութենէն մինչեւ փախստեայ բանաստեղծութիւնը. ոճը վսեմ է թէ՛ Քոն-Ֆուցէի վերաբերող հատուածներուն եւ թէ իր նախնեաց կողմէ գրուածներուն մէջ:

Քոն-Ֆուցէ բաւական չհամարիր հաւաքել իմաստութեան սոյն օրինագրաց մասունքն, այլ եւ կ'աշխատի անոնց սկզբանց ծաւալման դպրոցներ բանալով եւ երեք հազարէն աւելի աշակերտ ժողուելով, որոնք յետոյ իր վարդապետութիւնները կը տարածեն լայնածաւալ պետութեան բոլոր կողմերը:

Քինկէն յետոյ կուգան Սե-Լու կոչուած փիլիսոփայական ճառերն, որոնք Քոն-Ֆուցէի կամ անոր աշակերտներուն կողմէ գրուած են:

Լա-Օցե փիլիսոփան, որ Քոն-Ֆուցէի ժամանակակից եւ անոր նախանձորդն եղած է, նշանաւոր է իր Դաօ-Դե-Քիմկովը, զոր Ստանիսլաս Ժիւլիէն գաղղիերէնի թարգմանած է:

Այս խմատասերը կը նկատէ զԱստուած իբր այն օրէնքը, այն Դերագոյն Բանը որ կը վարէ Բնութիւնը եւ իր վարդապետութիւնը՝ Դաօ-ցե անուամբ ծանօթ՝ Չինաստանի երեք կրօնքներէն մին կը կազմէ:

Երկու դար ետքը կը փայլի (Դ. դարուն մէջ) Մեցկ-ցեօ, որ Բոն-Ֆուցէի գրեթէ հաւասար փառքով մը կ'ընթանայ փիլիսոփայական ասպարէզը: Մի եւ նոյն նպատակին կը ձգտի տարբեր հընարքներով, վասն զի Բոն-Ֆուցէ, միշտ լուրջ եւ վեհ, առնական զայրութով մը կը յարձակի մոլութեանց վրայ, մինչդեռ Մէնկ-Ցէօ անոր դէմ կը գործածէ հեգնող եւ արհամարհոտ շեշտ մը, Սոկրատի հետեւելով: Բայց եթէ Մէնկ-Ցէօ իբրեւ փիլիսոփայ կրնայ մրցիլ դպրութեանց իշխանին հետ՝ (այսպէս կը կոչուէր Բոն-Ֆուցէ), իբրեւ մատենագիր՝ շատ ստորին է անկէ և չունի ո՛չ անոր ազնուութիւնը, ո՛չ վայելչութիւնը եւ ոչ ալ մանաւանդ անոր զարմանալի ճշգրտութիւնը: Ուստի եւ Բոն-Ֆուցէ, մեռնելէն ետքը, տարօրինակ պատկառանքի առարկայ եղաւ. իր դերուատած գործերը միայն արժանի եղան վարժութիւններու, իր դատապարտած յանցանքները՝ պատիժներու եւ եթէ երբէք ուզէին մէկը ջատագովել, կ'ըսէին թէ ապրած էր ան Բոն-Ֆուցէի պատուիրանքներուն համաձայն:

Պատմութիւնն ալ Զ. դարէն սկսելով, առած է իր որոշ կերպարանը եւ այս աշխատութեան մէջ ալ Բոն-Ֆուցէ մեծ և առաջնորդական դերն ունեցած է, շարադրելով Հիու-Քիցկը կամ Տա-րեգիբը որ ընդարձակ պատմութիւն մըն է միանգամայն քաղական, բարոյական եւ խորապէս փիլիսոփայական: Իր պատմութիւնը կ'սկսի իր նախնոյն Հօանկ-Դիի թագաւորութենէն, մեր թուականէն 2637 տարի առաջ: Իր հետ պէտք է յիշել Յօ-Քիեու-Միցկ պատմագիրը. բայց չինական պատմագրութեան Հերոգոտը չորս դար ետքը (Բ. դար Քրիստոսէ առաջ) կ'երեւի. երեւելին Յե-Հօանկ-Դի կայսեր դպրութեանց դէմ հանած բուռն հալածումէն ազատուած վաւերական գրուածները հաւաքած եւ յարգարած է: Իր որդին իր կեանքը կը նուիրէ 130 գիրք պարունակող պատմական մեծ գործի մը խմբագրութեան, որ կ'սկսի Քրիստոսէ առաջ 2697 տարիէն եւ կը վերջանայ 122 տարին: Այս գործին տրամաբանական մէթոտը մեծ ընդունելութիւն գտաւ եւ երկրին պատմութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ Քրիստոսի 1644 թուականը:

Յե-մա-ցեանի ժամանակակից ըլլալով՝ պէտք է յիշել նաև Սե-մա-սան պատմագիրը:

Son Excellence Zareh Dilber Effendi

à

MONSIEUR PIERRE LOTI

Des astres éblouis, de tremblantes étoiles,
S'éteignaient dans les plis diamantés des voiles
Que l'Aurore hissait sur les grands horizons
Où l'Aube osait jeter ses timides rayons.

Et tandis que la Nuit, d'un air farouche et sombre
S'acharnait à porter le noir manteau de l'Ombre
Des anges souriants, tenant de grands flambeaux,
De leurs glaives dorés le mettaient en lambeaux.

Puis l'Aurore enchantée en cette heure suprême,
Sur son beau front fixant son sceptre diadème,
Avec la triste Nuit engage un corps à corps
Afin d'éteindre l'Ombre avec des rayons d'or.

La nuit lutte d'abord, mais affolée et pâle
Elle lance un grand cri, chancelle, tombe et râle,
Pendant que dans le ciel, les roses du matin
Encadraient un azur de soie et de satin.

D'un jardin de Péra, l'âme émue et timide,
Je contemplais ravi, ce spectacle splendide,
Quand j'entendis soudain le bruit léger d'un pas
Se diriger vers moi. D'un sentier de lilas

Et de lys embaumés, une déesse blonde,
D'un œil tout inquiet sondait les flots de l'Onde.
Tandis que le Zéphyr, ce discret confident
Des amours de la fleur, par un baiser ardent,

ԱԿԱԴԵՄԱԿԱՆ ՈՂՋԱԳՈՒՐԱՆՔ

ՎՍԵՄ. ՋԱՐԵՀ ՏԻՆՊԵՐ ԻԾԷՆՏԻ

Ա. Բ.

ՏԻԱՐ ՔԻԵՐ ԼՕԳԻ

Յայգին փարոս բոլր շլացած, զողողազին ջահֆ երբեին
Կ'նուազեին աղամանդեալ ծալերուն մէջ առագասաց,
Ջոր կը բանար ջիհօն Արեալոյս, վերել երկնի մեծ ոլորաց
Ուր կ'իշխէր վառ Արեւազալ սփռել ցոլերն իւր վեհերոս:

Ու մինչդեռ Յայգն իւր ժանսածուս, խաւարապաս դէմքով խոժոռ
Կ'ստահակէր չի մերկանալ մեծ Ստուերին մուսլ զգեստ.
Հրէսակներ ծիծաղադեմ, ու ի ձեռին մեծ մեծ ջահեր,
Ոսկեհանանջ սուրերով զայն կը ցելուին ծուէն ծուէն:

Արեալոյսն հուսկ կախարդացած այս վեհագոյն նզնածամուն,
Չքնաղ նակասն արսախուրած զարգմանակովն իշխանաւուք.
Տրամագեցիկ գիշերին հետ գիրկընդխառն մեհամարտի,
Շիջուցանել խօլ Ստուերը նանանչներովն ոսկեցնցուղ:

Գիշերը նախ դիմակալէ, այլ խելաքափ ու դալկահար՝
Կ'աղաղակէ, կը տասանի, կը տապալի ու հոնայ,
Այն պահուն ուր երկնին մէջ լուսափնջիկ վարդերն այգուն
Հուռ մեհաֆսէ ու սնդուսէ ջինջ կապոյտ մը բոլորէին:

Բերաին հետք եղեմէ մը մինչ հոգեյոյզ ու սրսաբունդ՝
Ձմայլումով յափեսակուած կը դիտէի այս պերճ տեսիլ,
Երբ լսեցի քայլի մ'ընդոս դէպ իս դիմող թերեւ շուկ

Նւ աւանիկ խարսիւղեղ մի դիցունի նազելանեմ
Շաւիղէ մը շեփորուկով ու շուշանով խնկաւէտուած՝
Աչքով մ'համակ խռովաբիբ դէսակն յառեր ջուրց Կոհակին:

Մինչդեռ խնկոսն ու զով Ձեփիւռ, հաւասարիմն այս գաղտնապահ
Մէն մի ծաղկի խօլ սերերուն, համբուրով մը սրտակիզիկ
Ներա քարմիկ ծոցը դներ անուշուճէր զգլխանքին:

Sur son sein frais posait, le parfum de l'ivresse,
La déesse me dit d'un ton plein de tendresse:
De ces lieux enchanteurs, je suis l'ange gardien
Un instant, ô mortel, écoute-moi donc bien.

Près la tour de Léandre en ce moment s'avance
Un bateau qui conduit un Immortel qui pense.
Son grand regard rêveur contemple le décor
Que Stamboul est tout fier de lui montrer encor.

De ce regard d'un aigle a rejailli la flamme
Qui doit électriser de Stamboul la belle âme.
Oui, réjouis-toi, Byzance, en ce jour solennel
Car dans ton sein pénètre un poète immortel.

Pierre Loti, l'enfant adoré de la France
Prêt à lancer toujours l'éclair de l'Espérance.
Il va chanter encore, oh! oui, tes monuments,
Tes minarets, tes tours et tes beaux firmaments.

Au côtes de l'Europe, aux rives de l'Asie,
Où vit le rossignol, où l'astre s'extasie,
Par sa troublante lyre, il lancera des chants
Qui charmeront tes bois, tes palais et tes champs.

Et quand sa grande voix cristalline et sonore
Aura grisé le flot et l'écho du Bosphore,
Emerveillés, jaloux, les habitants des cieux,
Dans tes monts et tes mers, voudront plonger les yeux.

Loti, toi, dès ce jour, tu seras notre idole
Car ton front large est ceint d'une immense auréole
Dans l'immortalité pénètre désormais
Ton génie, ô poète, et ne s'éteint jamais.

ZAREH DILBER

Գուրգուրանօք զեղուն շեւոյ մ'ինձ դիցունին բարբառեցաւ .
Աս հիստանչ մոգ վայրերուն Զուարթունն եմ ես պահապան .
Պահիկ մ'ապա, մահկանացու, ունկն դիր ինձ ուշի ուշով :

Լեանորի աւսարակն արդ քերելով, տե՛ս, կ'առաջանայ
Շոգեպինդ նաւ մ'որ կը բերէ առ մեզ Անմահ մ'հանճարաւոր :
Իր մեծ ակնարկն անըզասոյց դիտել դիտէ գեղեցկութիւնք
Զոր ցոյց տալուն իրեն դարձեալ համակ հպարտ է Սամալուլ :
Արծիւի մը այս սուր բիբէն վերացայտեց հանճարին բոց,
Որ պինդ պիտի խանդավառէ Սամալուլին չքնաղ հոգին :

Յնձա՛, այո՛, Բիւզանդիո՛ն, զի այս մեծ օր նշանաւոր,
Հիւրամեծար գիրկդ նետուի անմահական մի բանաստեղծ,
Բիբէ Լօղին, այդ պաշտուած, սիրուած զաւակ Ֆրանսային .

Կազմ ու պատրաստ փայլասակել զօրհանապաղ Յոյսին ցոլակ,
Դարձեալ պիտի քնարերգէ Ան, ո՛ն, այո՛, քու դասսակերտք,
Միճարէներդ, աւսարակներդ ու գեղեցիկ քու երկինքներ :

Մովեգերբներն եւրոպային, ծովափունքներն Ասիային՝
Ուր սոխակը կ'օրեւանի, ուրանոր Լոյսն զմայլանայ,
Պիտի քնդան իր յուզալար գոռ քնարին գողտք երգերով
Զօռոտելու քու պուրակներ, քու ուսաններ ու քու դաշտեր :

Եւ երբքոր իր մեծաբարբառ ձայնովը զիլ ու բիւրեղեայ
Զուարթոտէ Վոսփորոսին կապոյտ կոհակն ու արձագանգ ,
Զմայլումով ու նախանձով վառուած՝ բնակիչքն երկինքներու
Մէջ քու լեռանց ու քու ծովուց պիտի ընկլուզեն իրենց աչիքեր :

Դուն, այն օրէն, դուն, ո՛ր Լօղի, հանդիսանաս պիտի մեր կուռք .
Զի կ'նառօտէ մի անսահման փառապսակ քու լայն նակաս :
Անմահութեան ծոցն այսմիտէ օրեւանել կը խոյանայ,
Քու հանճարդ, ո՛ր Բանաստեղծ, ու յաւիտեան կայ մնայ վառ :

Թարգման

Հեղինակ

ԱՐՄԷՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ՏՐԼՊԵՐ ԶԱՐԲԷ

ՎՍԵՄ, ԶԱՐԵՅ ԷՖԵՆՏԻ ՏԻԼՊԵՐ

ԱՆԴԱՄ Բ. ԴՐԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՑ

Ե Ի

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

որքան նշանաւոր հանգիսացած է իր զիւանադիտական եւ օրէնսգիտական ասպարէզին մէջ, նոյնքան եւ հռչակաւոր է գեղեցիկ Դպրութեանց ու Մուսայից եւրոպական աշխարհին մէջ, իր փափկալար ու մեղադանակ քնարին երգերով:

Իր գեղեցիկ ու գողտրիկ քերդուածները Փեղրարքայ ու Լամարթինի մշտաթարմ անուշութիւններն ունին: Իւր գաղափարաց ու զգացմանց մէջ կ'հայլիւնայ Բիէր Լօդիի միատիգական, վիպական, նրբամիտ, փափկաճաշակ ու սրալեզու հոգին: Իր մէջ մի տողերը կարակենալ ու ներդաշնակ, ներշնչեալ հոգիի մը, վառվռուուն սրտի մը երակներն են, որոց մէջ կասթալեան արծաթփրփուր փուր ալեաց պէս կ'խոխոջան Պուէտի խանդն ու աւիւնը: Յրանսական Պարնասէն է որ մեզ կ'թօթափէ իր բանաստեղծական ծաղկեփունջերը: Նորին Վսեմութիւնը բազմալեզուեան մ'է, և քաջահմուտ Շաթոպրեանի, Պուալոի, Ռասինի, Հիւկօի, Ալֆրէտ տը Միւսէի եւ Անտրէ Շէնիէի լեզուին, որուն ծաղկանց նեկտարները ծծած է: Ատոր համար այնքան մեղրոտ է իւր գրիչն ու լեզուն որ թէեւ Փրանսերէն կ'գրեն ու կ'բանաստեղծեն, այլ սակայն որքան Փրանսական գրականութեան նոր փայլ ու շուք մը կ'ընծայեն, նոյնքանէն աւելի մեծ պատիւ ու մեծագոյն փառք մ'աւելի կ'յաւելուն իր ցեղին, իր երկրին որուն հոյակապ զաւակն է:

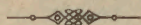
Հոմերոսի ու անմահին Մամուրեանի հայրենակից, Զմիւռնաի աղնուատոհմ գերդաստանի մը շառաւիղ: Արեւելքի խատուտիկ, պատկերազարդ ու պչրոտ երեւակայութիւնը Արեւմտեան ճկուն, գեղարուեստ ու բազմոյրակ մտքին հետ լծորդուած, այնքան սիրուն ու փայլուն, այնքան հմայիչ ու հրապուրիչ կ'ընեն մեզ իւր մտածումներն ու զգացումներ, որք կարծես Պարիկներու, Յաւերթահարներու շուրթերէն բրցուած նորափթիթ ժպիտներ ու անոնց վարդաբոյր այտերէն քաղուած թարմ համալայներ եղած ըլլաին անոնք զորս քնարի երկրպագուներուն նոր ճաշակ ու նոր նուէր ընծայէր:

Կ'չնորհաւորենք Նորին Վսեմութիւնը որ, իր շքեղ տիտղոսին նման շքեղ ալ բանաստեղծական հատընտիր տաղանդ մ'ունի:

ի՞նչ գեղեցիկին ամենորակ գոյներով, խանդի ոստոստուն շարժումներով, աշխուժի բազմափետուր թռիչներով, ոճի գունագեղ կիտուածներով եւ շափի ու քայլի աննման ճշգրտութեամբ:

Կ'մազթենք որ իր քերթողական թանկագին տաղանդը տեւէ, ու ուռճանայ իր ծաղկազարդ գարունին մէջ մշտադալար հեռի իսպառ սա լացող աշունէն ու մօտալուտ ընդարմացնող ձմեռէն:

Կ'փափագինք նաեւ ու յորդոր ալ կ'կարդանք որ իր բանաստեղծական հոգւոյն ու քնարանուէր սրտին մերթ ընդ մերթ հոս հոն նետուած ցանուցիր գոհարները հաւաքելով, ի մի ընդելուզելով, թանգարանէ հատորի մը մէջ, իբրեւ մարգարտաշար քառամանեակ մը կախելով զայն իւր Անուան ու Յիշատակին սրտոտ կուրծքէն:

Սիրելի Տէր,

Մ. Պաքսդի սիրալիր միջնորդութեամբ, ստացայ աղուոր քերթուածը, որով կը հաճիք ողջունել իմ վերադարձս իմ սիրելի Պոլիսիս:

Զիս շատ յուզեցին ու ամչցուցին այն մտածումները զոր այնքան սիրուն դարձուածով մը արտայայտեր էիք: Ի բոլոր սրտէ շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ: Ինձ համար բարեբախտութիւն պիտի համարիմ տեսնել զձեզ երբ Վօդուռ դառնայ Թօփհանէ, որ ատեն կենդանի բարբառով ա'լ աւելի աղէկ պիտի յայտնեմ ձեզ շնորհակալութիւնս:

Ներեցէք ինձ, սիրեցեալ Տէր իմ, յոյժ մօռմական կերպով սեղմել ձեր ձեռքը:

Բիէն Լօղի (*)

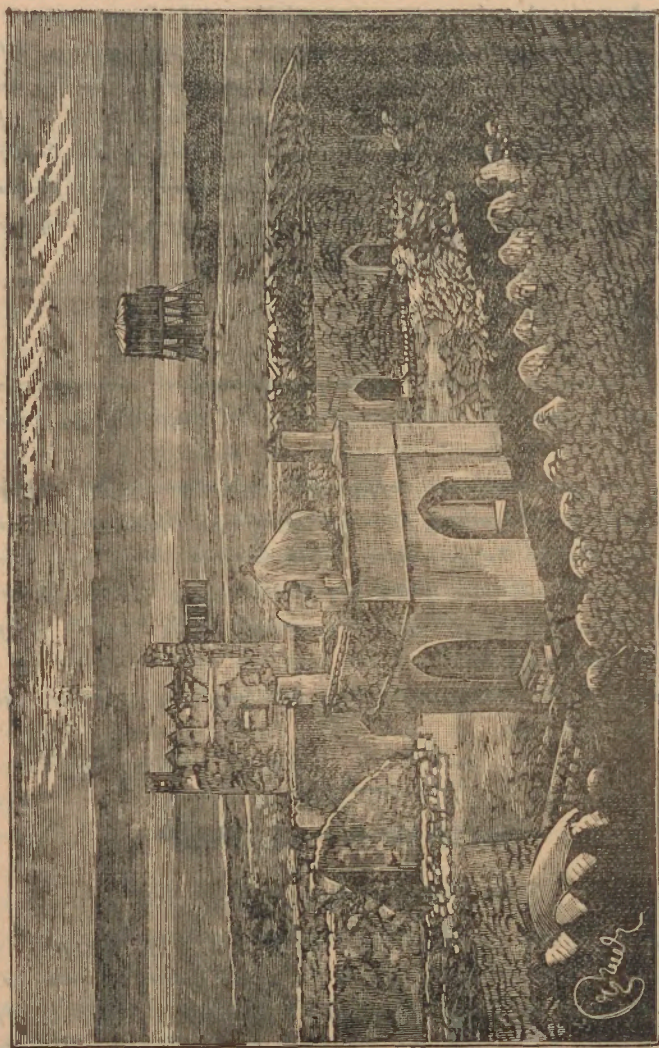
ՆԱԽԹԻ ՀՈՐԵՐ

(Շարունակութիւն 41րդ թիւէն եւ վերջ)

Այս հնդիկներ, որոնք Աթե-կեանի մէջ կը պաշտեն սրբազան հուրն, անոր երկրպագելու համար իրենց հեռաւոր հայրենիքէն ուխտի կուգան այդ տեղ: Որչափ յայտնի է կրակապաշտութիւնը կը պատկանի հնագոյն կրօնքներուն: Ո՞վ են արդեօք Պաքուի այս կրակապաշտներն: Քեաֆիրներն են՝ թէ հնդիկ-

(*) Բիէն Լօղի Փարիզի Կաճառին ՔԱՌԱՍՈՒՆ ԱՆՄԱՀՆԵՐԷՆ մին, ֆրանսացի նշանաւոր գրագէտ-փիլասոսն մ'է, ծնած 1850. իր բուն անունն է Ժիւլիէն Վիոյ (Julien Viaud). այժմ հրամանատար Պոլսոյ ֆրանսական Վօդուռ (Անզղ) պահակ շոգենաւուն:

ներ, որ Բեաֆիրներ չըլլալով հանդերձ՝ կը սիրեն կրակապաշտութիւնը: Անոնք իսկական հնդիկներ են, կը խօսին հնդկերէն, կը գրեն հնդկերէն, որ կ'ապացուցուի անոնց աղօթքներէն եւ

Պարսի մէջ Հնդիկ կրակապաշտներու ատուշանը

Աքե-կեահի դարպասի վերնագրէն: Այս պատճառներով կարելի չէ ընդունիլ որ անոնք յիշուի Բեաֆիրներ եղած լինին, որովհետեւ ասոնց բարբառը Զենդական, Պէհլէվիական, Արաբական, Թաթարական եւ նոր Պարսկերէն լեզուներու խառնուրդ մըն է:

Թէպէտեւ Պաքուի կրակապաշտները կ'անուանեն Քեաֆր, սակայն սխալ է այս, ինչպէս կը հաստատեն արտաքին եւ ներքին երեւոյթներն: Այն սրբազան այլ եւ այլ կուռքերը՝ զոր կը պաշտեն անոնք, ամէնքն ալ կը կրեն Հնդկական դրոշմ եւ կը բերուին Հնդկաստանէն: Հնդիկները կ'այրեն իրենց մեռելոց դիակներն, իսկ Քեաֆիրներն իրենցը կը դնեն դաշտի վրայ, որպէսզի թռուչունները կտցահարեն անոնց աչքերը:

Հնդկաստանի մէջ կը գտնուին կրակապաշտ Հնդիկներ եւ Քեաֆիրներ, ասոնք եւս կարելի է Քեաֆիր կոչել, եթէ այս անուանակոչութիւնով ըմբռնենք միայն կրակապաշտութիւն: Ինչպէս Հնդիկներու, նոյնպէս Պարսկաստանի մէջ ալ կան կրակապաշտ Քեաֆիրներ այլ և այլ ձևերով, որոնք սակաւաթիւ են, և կ'ապրին արհամարհուած ամէնէն եւ ծայրայեղ չքաւորութեան մէջ: Պարսկաստանի անգլիական դեսպանատան ծառայութեան մէջ կան շատ Քեաֆիրներ, եւ իբր սուրհանդակ կը գործածուին:

Պաքուի կրակապաշտները չեն ուզեր որ Քեաֆր կոչուին, և սակայն անհերքելի է այն թէ՝ Պաքուի մօտ բնակող կրակապաշտներու ամէնքն ալ բնիկ Հնդիկներ են, Հնդկաստանէն եկած երկըրպագելու համար իրեն կրակ-աստուծոյն: Այս տեղ զոհ կը մատուցանէին կրակապաշտութեան առաջին դարերուն մէջ, անոնք հին ժամանակ այստեղ ունէին ամբողջ քաղաք մը՝ ուր կը գտնուէր իրենց տաճարն, որ իրեն շքեղութեամբ կը հրապուրէր հազարաւոր ուխտաւորներ: Կրակապաշտութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ Հերակլի երկրորդ արշաւանքն ի Պարսկաստան: Այն ժամանակ հիմնադրուեց Դործանեց մոգերու տաճարը: Ասով կ'ապացուցուի թէ՝ կրակը կը վառուի այդ տեղ հնազոյն ժամանակներէ ի վեր, սակայն անյայտ է թէ՝ առաջին անգամ ե՞րբ տեսնուած է այդ յաւիտենական հուրը: Կրակապաշտներու տաճարները կառուցուեցան եւ կործանեցան քանի մը անգամներ: Հին Պարսկական սերունդը թողուց կրակապաշտութիւնն եւ սոյն հրավայրը մինչդեռ Հնդիկներն, — որ անոնց նման կրակապաշտ էին, այլ ոչ հետեւող Զրադաշտի, — շարունակեցին մինչեւ ցարդ եւ կը շարունակն ուխտի գալ այս տեղ եւ իրենց համար ալ կառուցին մէկ նոր տաճար մը:

Այս Ատրուշան, ինչպէս վերեւ յիշեցինք, եւ մեր պատկերն ալ կը ցցունէ, Աթեւ-կեան կը կոչեն, Աժուր-Միլթան տափարակին վրայ, ուր հաստատուած կայ նաեւ վանք մը:

Թաւերթական կրակի մեհեանն Ասակոփ կը կոչուի, եւ որմերով պատսպարուած է, եւ բազին մը կայ հաստատուած աշտարակաձեւ խորանի մը մէջ, չորս ծայրերն ունենալով բարձր սիւ-

ներ, որոնցմէ կ'ելլէ նաւթն խողովակներով եւ շարունակ կը վառի, այնպէս որ գիշերները իբր փարոս կը ծառայէ ծովու վրայ գտնուող նաւերուն: Այս վանքին շորս կողմն եւս հաստատած են խողովակներ, որ ծորակներ ունին եւ մասնաւոր տօնի օրեր ունի: Սոյն տօներուն ներկայ գտնուելու համար ուխտի եկող Հնդիկները երբ վերադառնան իրենց երկիրն, միասին կը տանին նոյն սրբազան նիւթէն:

Վ Ե Ր Զ

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Վ Է Պ

ՕՂԻ ԱՐԳՈՆԱԽՈՐԴՆԵՐԸ

(Շարունակութիւն 41րդ էրէն)

— Ինչ որ ալ ըլլայ, Ուտհաուզ, ա՛լ զգուեցայ այս բոլորէն: Ուտհաուզ ուսերը թոթուեց:

— Համբերելէ զատ ուրիշ ճար չկայ, շարունակեց Մօնզօն ձեռքերը գրպանը խոթելով. անգամ մը սկսած գտնուեցայ, մինչեւ վերջը պիտի շարունակեմ: Ետ դառնալը անկարելի է: Պիտի ծախսեմ բոլոր ունեցածս և ինչ որ կրնամ բարեկամներէ փոխ առնել, բայց նորէն կ'ըսեմ, Ուտհաուզ, իրա՛ւ որ զգուեցայ այս մեքենայէն: Եթէ ծախսած գումարիս մէկ տասներորդովը խորհրդարանականներու ափը իւղոտէի, այսօր պառօնի տիտղոսը կ'ստանայի:

Մօնզօն լռեց: Ուտհաուզ դիմացը կը նայէր չիտակ՝ տարտամ ու համակիր ակնարկով մը և մատիտովն գրասեղանին կը զարնէր: Մօնզօն դիտեց զայն պահ մը և

— Սատանին երթա՛ք, ամէնքդ ալ գոչելով սենեակէն դուրս սրացաւ:

Ուտհաուզ վայրկեան մը անշարժ մնաց իր դիրքին մէջ, յետոյ հառաչեց ու գլուխը կախելով շարունակեց գիծերուն շուքերը տալ: Անշուշտ պատճառ մը կար որ տակնուվրայ կ'ընէր Մօնզօնը՝ ազնիւ ու առատաձեռն մարդ մը, որու հետ սակայն ապրիլը դժուար էր — ինչպէս կ'ըլլայ մեքենագիտութեամբ զբաղող ամէն արհեստագէտի հետ: Սակայն այդ օրուան նեղատուութիւնը անօրինակ էր: Ուտհաուզ պահ մը դիտեց նկարին շու-

քերը, մատիտին ծայրով ակռաները խառնեց և ի վերջոյ սենեակին անկիւնը նետելով մատիտը, դուրս ելաւ:

Վարպետին նեղըրտութիւնը բոլոր գործաւորներուն աչքին զարկած էր: Երբ միլիոնատէր մը քանի մը հարիւր հազար ֆրանք վատնելով գործաւորներու բազմութիւ խումբ մը կը վարձէ մեքենայ մը շինելու համար և մէկէն ի մէկ կը յայտարարէ թէ ա՛լ զգուած է այդ գործէն, անշուշտ թեթեւ սարսուռ մը կ'զգացուի այդ գործաւորներու գունդին մէջ: Օրինակի համար, գործաւորի կին մը որ Մօնզօնի երեսն իսկ տեսած չէր, փոխանակ նոր շըրջազգեստ մը շինելու, որոշեց անոր ծախսելիք դրամը տանիլ Խնայողութեան անուկը պահ տալ:

Մօնզօն տեսակ մը գոհունակութիւն կ'զգար գործատեղիներէն անցնելով կրցածին չափ ինքզինքը դժգոհ ցուցնել: Ի վերջոյ ձի հեծաւ և անտառին մէջ անհետացաւ...

Բոլոր պատճառը, որ Մօնզօնի ատելի կը դարձնէր իր ամէնէն աւելի սիրած մեքենան, քանի մը դիտողութիւններ էին, թեթեւօրէն արտասանուած՝ գեղեցիկ հագուած, սիրուն ձայնով և գեղեցիկէն աւելի աչքեր ունեցող սխրալի օրիորդի մը բերնէն:

— Խնչպէս ըրիք թռչող մեքենանիդ:

(— Չպիտի հանդիպիմ մէկու մը որ այդ բանը չհարցնելու ողջմտութիւնն ունենայ, կը մտածէր Մօնզօն):

— Առաջին փորձը վտանգաւոր պիտի ըլլա՞յ:

(— Կը կարծէ թէ կը վախնամ):

— Ժիւրկօնի ներկայացումներուն վրայ կը խօսին. դուք տեսած էք խաղալը:

Խօսակցութիւնը այս նիւթին վրայ երկարելէ յետոյ կ'սկսի դանդաղնալ:

— Երբ ձեր թռչող մեքենան պատրաստ ըլլայ կը յուսամ թէ դիս ալ կը հրաւիրեք:

(— Կը կարծէ թէ տղու խաղալիկներ չինոյ եմ ես):

Սակայն ամէնէն դառն խօսքը զոր արտասանեց գեղանի օրիորդը, Մօնզօնի ականջներուն համար չէր: Ֆլօքս վիպագրին դառնալով նէ ըսաւ բարձր ձայնով.

— Հիմա՛ Պրն. Մօնզօնի հետ խօսեցայ. իր մեքենայէն զատ ուրիշ բանի վրայ չի խորհիր, խելքը միտքը՝ անոր տուած է խեղճը: Իր գործաւորները Մօնզօնի անհեթեթութիւնը անունով մկրտած են զայն:

Նէ գեղեցիկ էր և լաւ դատարարակութիւն մը առած, նոյն իսկ զաւեշտախառն վէպ մըն ալ գրած էր: Իր խօսքերը արժէք մը ունէին, անոնք կը ներկայացնէին աշխարհիկ դասա-

կարգին գաղտնիարները՝ ողջամիտ, լուրջ աշխատութիւններու վրայ որոնք մարդկային յառաջդիմութեան մէկ նոր երեւոյթը պիտի կազմեն:

— Հիմա պէտք է որ թռչիմ, ըսաւ տուն դարձած միջոցին, պէտք է որ թռչիմ, եթէ չյաջողիմ՝ կորսուած եմ:

Եւ այդ գիշերը թուղթերն ու հաշիւները քննեց: Ամէնէն աւելի զինքը դիտողը գեղանի ձայնն էր, և մտածելը թէ երկուք ու կէս միլիոնի հարստութիւն մը վատնուած է՝ վերքին մէջ թոյն կը ծորեցնէր: Յաջորդ օրն է որ փոթորիկը փրթաւ Ուտհաուզի գլխուն:

Չորս շաբաթ ետքը Մօնզօն և Ուտհաուզ մեքենային քովը կեցած էին: Նոր շինուած շարժիչը միւս մասերէն աւելի կը փայլէր, ալիւմինիումէ ձողերը ոսկեզօծուած էին և շատ սիրուն տեսք մը կ'ընծայէին:

— Այո՛, կուգամ, ըսաւ Ուտհաուզ, այո՛, պիտի գամ ... բայց ներեցէք դիտել տալ որ եթէ տարի մը վերջը . . .

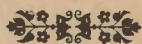
— Ըսի թէ չեմ կրնար սպասել, մեքենան շատ լուր կը գործէ. ասկէ գատ . . .

— Ի՞նչ, հարցուց Ուտհաուզ:

— Դրամը, ըսաւ Մօնզօն խօսակցին ուսին բարեկամական հարուած մը տալով,

— Ո՛հ, իրաւ է. ասորը վրայ չէի մտածեր. պիտի գամ ուրեմն, վստահ եղիք

(Մնացեալը յաջորդ անգամ)

ՀԱՆՆԱԶՈՒԿԻ ՈՐՍ

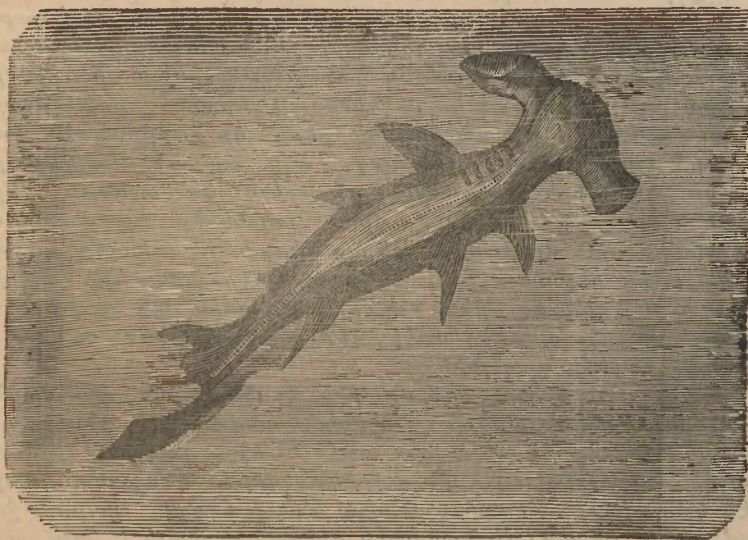
(ՄԱՏԱԿԱՍՔԱՐԻ ԾՈՎԵԶՐԻՆ ՎՐԱՅ)

Ամէն մարդ, գէթ անունով, կը ճանչնայ ռաճաճուկը, զարհուրելի կենդանին, վայրագ որչափ անյագ է, ճկուն, դիւրաշարժ, որ ծովերու վագրը ըսուած է: Ամէն նաւագ բնածին վախ մը կ'զգայ անկէ, եւ երբ փոթորիկին ատենը, փրփրադէզ ալիքներուն մէջտեղ, կը նշմարէ անոր սահուն մարմինը, սոսկումէն սիրտը կը պաղի, մտածելով զարհուրելի մահուան վրայ որ իրեն՝ կ'սպասէ այդ ճիւղներուն կղակին մէջ՝ եթէ նաւը խորտակուի կամ ծովամոյն ըլլայ:

Քիչ մը երկար ծովային ճամբորդութիւն մը ընողը անպատճառ կը տեսնէ շանաճուկ մը որ առնուազն 8-10 մէդր երկարու-

Թիւն ունենայ: Այս կենդանիները, թէեւ կազմուած քով տաք գօտիներու ովկէանոսներու մէջ գտնուելու են միայն, սակայն անոնք կ'արշաւեն բոլոր ծովերու մէջ: Ահագին կլափը մասնաւոր ձեւ մը ունի եւ զլխուն վրան իսկ բացուած է. անանկ որ որսը բռնելու համար շանաձուկը ստիպուած է կռնակի վրայ շրջիլ: Կը-
զակներէն իւրաքանչիւրը 6-7 կարգ սուր ակռաներ կը կրէ, որոնք եռանկիւնաձեւ են եւ սղոցի մը պէս կը կտրեն: Առաջին երեք կարգերը կզակին ոսկորին վրայ հաստատուած են, իսկ միւսները՝ բերնին ցեղունին կամ յատակին:

Շանաձուկը² խիստ յանդուգն է, նոյն իսկ մեծամեծ պալենա-
ները զերծ չեն իր յարձակումներէն: Առանց տատամսելու դի-

մացը ելած որսին վրայ կը յարձակի եւ գրեթէ միշտ յաղթական կ'ելլէ: Իր ոյժը, կենսական զօրութիւնը այնքան շատ է որ, երբ նաւորդներ զայն կ'որսան, վիրաւորուած, կաշկանդուած՝ նաւակամուրջին վրայ անշունչ փռուած վիճակին մէջ իսկ, նորէն նաւազները կ'զգուշանան անոր մօտենալու, որովհետեւ գազանին հոգեվարքի դալուկին շարժումները՝ կարող են մարդու մը կեանքը խորտակելու:

* * * Հնդկական Ովկէանոսի արեւելեան եզերքներուն վրայ, երբեմն լուղորդներ անխոհեմ կը գտնուին եւ ծովուն բացերը կ'ելլեն. վա՛յ իրենց եթէ շանաձուկ մը նշմարէ զիրենք: Անգամ մը, — եւ ասիկա հազարաւոր պատահած դէպքերէն մէկ օրի-
նակն է, — Ռէիւնիօն կղզիի եզերքներուն վրայ էր, Մա գե-

տին բերանը, քանի մը հնդիկներ, խիստ վարպետ լուղորդ, խաղ մը ընելու համար եւրոպացիներուն որոնք ծովու լողանք կ'առնէին, սկսան շատ բացերը երթալ: Յանկարծ հնդիկներէն մին ջուրին տակ անյայտ եղաւ, եւ քիչ յետոյ արիւնի կարմիր խաւ մը ծածկեց ծովուն այդ կէտը: Քիչ մը ետքը ալիքները ծովեզերք կը նետեն թշուառին մարմինը... ձախ սրունքը ամբողջովին անյայտացած էր:

Այս ճիւղին ներշնչած սոսկումը աւանդութիւններու եւ վէպերու ծնունդ տուած է. կը պատմեն թէ պղտիկ ձուկ մը, սեւ, ափի մը մեծութեամբ միշտ իրեն կ'ընկերանայ, ճամբայ ցուցնելու, վտանգ մը իմաց տալու համար, նման որսակաւն շան մը:

Մալկաշները, ամէնէն անվախ որսորդներն են այսօր հրէշներուն: Մատակասքարի եղերքներուն մօտեցող նաւերու նաւազները, զարմանքով կը դիտեն ցամաքի վրայ դանդաղաշարժ մարդերուն յանդգնութիւնը, որոնք պղտիկ դանակէ մը զատ ուրիշ զէնք չունենալով, բնաւ չեն վարանիր յարձակելու ամեհի շանաձուկերու վրայ: Երբ կը նշմարեն 5-6 շանաձուկերու խումբ մը, անմիջապէս 10-12 նաւակ կ'ընկնին ծովեզերքէն. քանի մօտենան՝ գազանները այնքան ջուրին երեսը կը բարձրանան՝ նաւակներուն տակը մտնել ջանալով. այդ պահուն Մալկաշները ջուրը կը նետուին եւ շանաձուկերուն աւելի կը մօտենան. երբ կենդանին իր որսը ընտրելով վրան յարձակելու կը պատրաստուի՝ կլափը լայն մը բացած, բնիկը ձեռքի երկու կողմը սրուած երկաթը անոր բերնին մէջ կը զետեղէ. կենդանին երբ կլափը գոցել կ'ուզէ, զէնքին երկու ծայրերը բերանին մէջ կը խրին եւ զայն կիսաբաց կը պահեն, ասկէ վերջը անօթութիւնն ու մահն է որ կ'սպասէ ամեհի գազանին:

Երբեմն պղտիկ դանակով մը իսկ կը կատարեն այս վտանգաւոր որսը: Մալկաշը՝ երբ կը նշմարէ շանաձուկը, անմիջապէս անոր կը մօտենայ, և ճիշտ այն պահուն երբ գազանը վրան կը յարձակի, անմիջապէս ջուրին մէջը կ'ընկղմի եւ կենդանին մարմինէն կը կտրուի. ձեռքի դանակով կ'սկսի ձեղքել փորը, ջանալով գտնել սիրտը: Շանաձուկին վիճակը սոսկալի է այս պահուն. ահագին կլափը մեքենայի մը պէս կը բացուի ու կը գոցուի, պոչը սոսկալի կերպով կը տատանի, և Մալկաշանի մը լուղակի ճարպիկութիւնը ունենալու է մարդ, իր զոհին հետ միասին եւ գուցէ անկէ առաջ, ծովուն յատակը չսուզելու համար:

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆԻ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Ամէնէն Ժողովրդակաճ, Ամէնէն Զուարճալի
ԵՒ

ԱՄԷՆԷՆ ՇԱՏ ԾԱԽՈՒԱԾ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՕՐԱՅՈՅՑԸ

ԽՐԱԳՐԱՊԵՏ-ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ

ՏՊԱԳՐԻՉ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ԱՐՄԷՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆԻ

Կ. Պոլիս, Պապր Ալի ճատտէսի, Թիւ 38

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

Նոր տարիէն սկսեալ Հանրագիտակ կը հրատարակուի շաբաթական 20-24 էջէ բաղկացեալ, եւ ամէն ամսոյ մէջ մէկ թիւը պիտի յատկացուի Առաջնորդ վանառականացի, 24 էջ:

Վեցամսեայ ու եռամսեայ բաժանորդագրութիւն չընդունուիր:

Տ Ա Ր Ե Կ Ա Ն Գ Ի Ն Ն Է

Պոլսոյ համար

30 դրուշ

Գաւառաց »

35 »

Արտասահման

45 »

Հատը

30 փարայ

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ

Ամասիա, Հայկազուն էֆ. Խանդամուր
Ասաբազար, Աշոտ էֆ. Պաղպաղեան
Ասանա, Յակոբ էֆ. Տ. Պողոսեան
Գօնեա, Տիգրան էֆ. Յ. Տիւլկէրեան
Նւթոկիա, Խաչիկ էֆ. Գ. Թաշճեան
Նրզնկա, Պարոյր էֆ. Արզուման
Զմիւռնիա, Կարապետ էֆ. Մալէճանեան
Էրզրում, Տիգրան էֆ. Բրուտեան
Էրպա'ա, Կարապետ էֆ. Գօճանեան
Թեփրսաղ, Ասատուր էֆ. Արսէնեան
Խարբերդ, Կ. էֆ. Մ. Յովսէփեան
Կեսարիա, Երուանդ էֆ. Երկաթեան
Կիւրիւն, Գրիգոր Մ. էֆ. Խանդամուր
Հալեպ, Ս. էֆ. Ամատեան
Հիւսէյնիկ, Կ. էֆ. Մ. Յովսէփեան
Մալաթիա, Գրիգոր էֆ. Թաշճեան
Մարաշ, Արժ. Տ. Նէրսէս Քհ. Շահինեան
Մարզուան, Ա. էֆ. Կ. Կիւլպէնկեան
Միացեալ-Նահանգներ, Մ. Մ. Քարակալուրեան և Ընկ.
Նիկովիդիա, Յակոբ էֆ. Տ. Ազարեան
Պարսիզակ, Ստեփան էֆ. Մակարեան
Սամսօն, Յովհաննէս էֆ. Նիքարտեան
Սրվազ, Մանուկ էֆ. Պէյլէրեան
Սիւ հանի քէոյ Ա. էֆ. Կ. Կիւլպէնկեան
Վեզիր քէօքիւ » » »
Տիարպէփր, Լիւն էֆ. Սրապեան
Օրսու, Յովհաննէս էֆ. Հէքիմեան

Քանի մը տեղերէ, ուր Գործակալ չունինք, կը հարցնեն թէ Հանրագիտակի բաժնեգիրն և կամ մանր յանձնարարութիւններու փոխարժէքը ի՞նչպէս ղրկելու է:

— Ամէնէն պարզ միջոցն է Օսմ. նամակադրոշմ դնել նամակին մէջ եւ նամակն ալ ապահովագրել (քանիւս ընել): Նամակագրոշմ կրող նամակները ապահովագրելը անհրաժեշտ է, որովհետեւ մեր ձեռքը հասած ժամանակ, երբէք պատասխանատու չգղք: